

II.

***Ain newes lied von den
kraynnerischen bauren***

[Pesem o upornih kranjskih kmetih]

◆
Avtor: N. N.

Kraj: s. l. [Dunaj, tiskarna Johanna Singrienerja]

Datum: s. d. [1515]

Hramba: NUK, Zbirka rokopisov starih tiskov, R 41185

Ain newes lied von den krayn- nerischen bauren.

Hör wunder zu/ der baur vnrue/ thet sich so ser aus praittñ. In kurtz
er zeit/ zu krieg vnd Streit/ tham maniger her von weitten. Aus irer ge-
main/ thetñ sy schreien Stara pranda/ ain yeder wolt sich rechen/ seines
hern gut nun schwachñ. Leukhup leukhup leukhup leukhup woga gmai-
na/ mit gmainem rat sy thamen dar/ fur gschlöffer marckht das ist war.

Der adel guet/ aufs freyem muet/ thet sich gar starck auff schwingen/ er
macht das pöst/ war nit der lezst/ mit vechtñ vnd mit ringen/ der baur
schar/ was ruffen dar. Stara pranda/ die langknecht thetten prangen
mit spießen vnd mit stangen. Leukhup. l. l. l. woga gmaina/ der baur
pundt was zer trent/ ir thainer west vmb das endt.

Der baur list/ man nit vergift/ zu singen vnd zu schreiben/ in irem mü-
das edel pluet/ erdachtñ sy zuuertreiben/ sy schrayen ser ye lenger ye mer/
Stara pranda/ den geistlichñ nit schencken/ ir nütz vñ gwin zu bedenck-
en. Leukhup. l. l. l. woga gmaina/ ir thainer sol ab wenden/ er müst den
krieg vor enden.

Der baur rat/ gar oft vnd diat/ gen Cili her thet schicken/ begert do
vil/ ain selzam spil/ die stat thet sich erquicken/ mit püchsen güt/ sy schres-
cken thut. Stara pranda/ ain yeder schwür bey seinem ayd/ es solt der
stat werden layd. Leukhup. l. l. l. woga gmaina/ wir wellens frischlich
vaben an/ thainen darin leben lan.

Zins tags nit weyt nach vesper zeit/ die baur thetten herdringen/ wol
zu der stat/ in iamerfs not/ vermaintñ die zu bezwingen/ mit irer macht/
ir hertz das lacht. Stara pranda/ pald was in entgegñ gan/ man gschach
sy auff der walstat stan. Leukhup. l. l. l. woga gmaina. ir püchssen wor-
den krachen/ das spil wil sich machen.

Gar pald darnach/ ain spil da gschach/ gar maniger ward erstochen/
auff der baur seyt/ in klainer zeit/ es het ain endt ir püchen/ etlich aus
In hetten klain gwin. Stara pranda. Sy haben die schantz verlorñ/
man hat in trucken gschoren. Leukhup. l. l. l. woga gmaina/ durch Ir
falsch sinn vnd arglist/ erhangen vnd auch gespist.

41185

Transkripcija odlomka

Hört wunder zu / der bauru unrue / thet sich so ser aus auspraiten. In kurtzer zeit / zu krieg und streit / kham maniger her von weiten. Aus irer gemain / theten sy schreien *Stara prauda* / ain yeder wolt sich rechen / seines hern gut nun schwechen. *Leukhup*[,] *leukhup*[,] *leukhup*[,] *leukhüp woga gmaina* / mit gmainem rat sy khamen dar / fur gschlösser marckht das ist war. [...]

[...] Gar pald darnach / ain spil da gschach / gar maniger ward erstochen / auf der bauren seyt / in klainer zeit / es het ain endt ir puchen / etlich aus in / hetten klain gewin. *Stara prauda*. Sy haben die schantz verloren / man hat in trucken gschoren. *Lukhup*[,] *l.*[,] *l.*[,] *l. woga gmaina* / durch ir falsch sinn und arglist / erhangen und auch gespist.

Komentar

Kmečka uporniška gibanja predstavljajo eno izmed najbolj izrazitih in trajnih značilnosti zgodnjega novega veka. V srednjeevropskem prostoru je potrpljenje kmetov zaradi vedno večjega fevdalnega izkoriščanja in prezira ter velikih revščine in bede vse bolj in bolj pojemale in se zgoščalo v uporniška vrenja, ki so bila v različnih obsegih nenehno prisotna tudi na Slovenskem. Od petih velikih uporov, ki so izbruhnili v letih 1478, 1515, 1572/1573, 1635 in 1713, se je v slovensko zgodovino posebej zapisal kmečki upor leta 1515.

V prvih mesecih leta 1515 so iz posameznih žarišč v notranjeavstrijskih deželah Kranjski, Koroški in Štajerski nastale kmečke zveze, ki so kmalu prerasle v vojaške spopade in odkrit upor, ki je v dveh valovih zajel skoraj celotno ozemlje današnje Slovenije. Upor je izbruhnil kot posledica različnih okoliščin, ki so slabšale že tako težek položaj kmetov in večale njihovo nezadovoljstvo. Poleg revščine in povečanih fevdalnih zahtev in bremen so kmečko prebivalstvo na tem območju še dodatno obremenjevale osmanska nevarnost, epidemije in naravne nesreče, prav posebej potres leta 1511. Cesar Maksimilijan I. (1486–1519) se je leta 1514 na potovanju po notranjeavstrijskih deželah osebno seznanil s težavnimi razmerami kmetov ter poskušal pri lokalnih fevdalcih vsaj deloma ukrepati v njihov prid in preprečiti nadaljnja upiranja kmetov. Imenoval je tudi komisije, ki naj bi zbirale in preučile pritožbe kmetov ter dosegle pomiritev. A do pomiritve ni prišlo, cesarjev trud je bil zaman, fevdalci so ostajali napram cesarju neizprosno uporni. Kmečki upor pa, ki je kmalu zatem izbruhnil, je trajal približno pet mesecev, v njem pa naj bi po ocenah zgodovinarjev sodelovalo okoli osemdeset tisoč kmetov.

Predstavljeni dokument, letak z natisnjeno nemško pesmijo najemniških vojakov, landsknehtov, z naslovom *Ain neues lied von den kraynnerischen bauern*, tj. Nova pesem o kranjskih kmetih, govori o zmagi nad kmečkimi uporniki v največji in odločilni bitki upora, do katere je prišlo 8. julija 1515 pri Celju. Tam jih je porazila vojska deželnihi stanov Štajerske, Kranjske in Koroške pod poveljstvom Jurija Herbersteina (1469–1528), sicer brata Žige Herbersteina (1486–1566), avtorja slovitihi *Moskovskih zapiskov*, ki jim posvečamo posebno poglavje našega berila. Po bitki, v kateri naj bi bilo po nekaterih ocenah ubitih dva tisoč kmetov, je Herbersteinova fevdalna vojska še dva tedna neusmiljeno obračunavala s kmeti na tem delu Štajerske.

Pesem nosi izjemno vrednost ne le kot eden pomembnejših virov za zgodovino upora leta 1515 in dogodke pri Celju, ampak predvsem, ker so se v njej ohranile prve tiskane besede v slovenskem jeziku, puntarsko geslo »*Stara prauda*« in poziv k uporabi »*Leukhup leukhup leukhup leukhüp woga gmaina*«. Pesem je napisal ali pa jo je dal napisati neznani avtor, verjetno neposredno po koncu bitke pri Celju, saj nadaljnjega poteka dogodkov ne opisuje. Z namenom, da bi bila zmaga nad upornimi kmeti hitro naznanjena, je bil zapis poslan do najbližje tiskarne na Dunaj. Letak s pesmijo je po vzorcu novičarskih letakov natisnil Johannes Singriener (ok. 1480–1545), eden pomembnejših dunajskih tiskarjev in založnikov prve polovice 16. stoletja. Letak je leta 1876 odkril Peter Radics, leto pozneje pa ga je odkupil takratni predsednik Slovenske matice Janez Bleiweis. Do danes je doživel že mnoge ponatise in prevode, ohranjena pa sta zgolj dva izvornika z različnimi bibliografskimi podatki, enega hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, drugega pa Državna knjižnica v Berlinu.

Pesem je sestavljena iz šestih štirinajstvrstičnih kitic, ki so natisnjene strnjeno v obliki prozega besedila, takšno obliko pa ohranja tudi transkripcija prve in zadnje kitice. Obe puntarski gesli v slovenskem jeziku nastopata kot stalni refren, ponavljata se namreč v vsaki kitici skozi celotno pesem z očitnim zabavlaškim, prezirljivim prizvokom: »*Leukhup, leukhup, leukhup, leukhüp*« je ob prepevanju moralo sprožiti huronski smeh. Zavezujoča uporniška gesla kmetov so skoraj gotovo ostanek neznane slovenske uporniške pesmi. Čeprav je uporniško vrenje na Slovenskem trajalo vse od druge polovice 15. in do prve polovice 18. stoletja, se do danes ni ohranila nobena uporniška pesem. Zahteva kmetov po stari pravdi pa ni bila zgolj materialna zahteva po starih urbarialnih dajatvah, ampak najprej zahteva po vzpostavitvi pravičnosti znotraj obstoječega reda, družbene ureditve treh stanov sveta, *triplex status mundi*.

Vsebinsko je pesem razdeljena na dva dela. Prve tri kitice govorijo o uporniškem vrenju, širjenju kmečkega nemira in hitrem zbiranju upornikov, ki so sklenili napasti gradove in trge. Opisana sta odziv plemstva na uporniško gibanje in njihova pripravljenost na spopad s »kmečko trumo«. Zatem govori o zvijačnosti in objestnosti kmetov, ki je bila uperjena tudi proti duhovščini. V drugem in osrednjem delu pesmi pa so opisani napad kmečke vojske, potek bitke pri Celju in naposled poraz puntarjev. Skozi celotno pesem so poudarjene negativne lastnosti kmeta, kot so maščevalnost, pohlepnost, objestnost, zvijačnost in hinavščina, ki so bile v tem času značilne pri upodobitvah kmečkega stanu, še posebej pa so takšne oznake tipično poudarjale besedila, ki so nastajala ob kmečkih uporih.

Lucija Pečnik

Literatura

- Gspan, Alfonz, Ein Lied wider die slowenischen Bauernrebelln aus dem Jahre 1515, *Studia Slovenica Monacensia – In honorem Antonii Slodnjak septuagenarii*, ur. Hans-Joachim Kissling (München 1969) 18–28.
- Barbarič, Štefan (ur.), *Kmečki upori v slovenski umetnosti – Zbornik razprav* (Ljubljana 1974).
- Simoniti, Vasko, Hvalnica ali prezir: odnos do kmeta podložnika v zgodnjem novem veku, *Pogledi na tolminski punt in čas ob prelomu stoletja*, ur. Dragica Čeč idr. (Nova Gorica, Ljubljana 2014).
- Hajdinjak, Boris, »Kmetje nimajo nobene pravice do pritožbe«, *Leukhup! Kmečko uporništvo v obdobju predmoderne – Zgodovina, vzporednice, reprezentacije*, ur. Sašo Jerše (Ljubljana, Brežice 2017) 33–76.
- Jerše, Sašo, Et tu labora! Et ora! – Kmet in upornik v svetem redu sveta in onkraj njega, *Leukhup! Kmečko uporništvo v obdobju predmoderne – Zgodovina, vzporednice, reprezentacije*, ur. Sašo Jerše (Ljubljana, Brežice 2017) 11–21.
- Colner, Miha, Mladen Bačić (ur.), *Upor 1573–2023 – Razstava ikoničnih umetniških del na temo velikega kmečkega upora 1573*, Galerija Božidar Jakac, katalog razstave (Kostanjevica na Krki 2023).